

збірник» (розпочато 2004 р.). На сьогодні з друку вийшло 8 випусків, до видавництва передано дев'ятий.

Важливою подією 2019 р. стало видання книги «Давній Путивль», автори якої відомі українські археологи О. В. Сухобоков та С. П. Юренко. Монографія є комплексним історико-археологічним дослідженням середньовічного Путивля, одного з найдавніших міст Чернігово-Сіверської землі. Окреслена історична панорама дозволяє читачеві зрозуміти особливості унікальної багатовікової минувшини Путивля та його роль в історії України. Значну увагу приділено проблемам охорони і збереження археологічних пам'яток міста та перспективам подальших археологічних досліджень.

Майбутнє заповідника ми бачимо в перетворенні його в культурний і туристичний центр, який відіграє важливу роль у розбудові незалежної Української держави, відродженні духовності та історичної пам'яті.

Директор Комунального закладу Сумської обласної ради
«Державний історико-культурний заповідник у м. Путивлі»,
заслужений працівник культури України

ЩОДО ОДНОГО ТИПУ ПОХОВАНЬ У НАСЕЛЕННЯ ДНІПРО-ДОНЕЦЬКОГО ЛІСОСТЕПУ У СКІФСЬКУ ДОБУ

Л. І. Бабенко

Одним із численних здобутків В.А. Іллінської на ниві скіфознавства є вивчення старожитностей скіфської доби Дніпровського лісостепоного Лівобережжя, підсумком якого стала докторська дисертація дослідниці та монографія, що є настільною книгою для багатьох поколінь археологів (Ильинская 1968). З майже 400 досліджених до революції курганів, В. А. Іллінській вдалося «реанімувати» близько 120 комплексів. Осмислення феномену покульських курганів та багатьох його складових триває і досі. Серед інших особливостей поховального обряду, дослідниця звернула увагу на нечисленну групу не пограбованих поховань, споруджених у насипу кургану. На думку В. А. Іллінської, подібне розміщення могил у насипу могло бути своєрідним засобом запобігання від грабіжників (Ильинская 1968, с. 84).

Дійсно, більшість курганів скіфської доби у різні часи потерпала від грабіжників і перша хвиля пограбувань, за думкою дослідників, припадає саме на скіфську добу, причому до цієї діяльності долучалися і учасники самих похорон, добре обізнані

Парадний жіночий головний убір з поховання 1 кургану 8 Пісочинського могильника: 1 — зовнішній вигляд убору (реконструкція Л. І. Бабенка); 2 — стлєнгіда зі сценами полювання вершника на оленя

з розташуванням могили у кургані (Мозолевський, Полин 2012, с. 427—445). Одним із засобів запобігання можливого пограбування було облаштування у могилі тайників, в які склали коштовні речі (Болтрик, Фіалко 2002). Але пояснення причин розташування гробниці у насипу кургану як одного з способів попередження пограбування є суперечливим з кількох причин.

Так, розміщення могили у насипу значно зменшувало об'єм необхідних земляних робіт потенційним грабіжникам, обізнаних з її розташуванням, що торували шлях до поховання. Облаштування поховання у дерев'яній гробниці могло забезпечити перебування грабіжників у могилі, що також створювало сприятливі умови для пограбування.

Але це не єдина і не головна причина, що ставить під сумнів пояснення поховань у насипу лише намірами забезпечення їх недоторканості. Тлумачення скіфського курганного комплек-

су як символічної тернарної моделі Всесвіту передбачає у його структурі відповідні рівні, де з нижнім, хтонічним світом отожднювалася поховальна споруда, впущена в ґрунт, з середнім світом — підкурганний простір на рівні давньої денної поверхні, з верхнім, небесним світом — насип кургану та різні на ньому об'єкти (Мозолевський 1992; Ольховський 1999, с. 130). Посмертна подорож небіжчика у потойбіччя, що повторювала шлях культурного героя, передбачала проходження декількох послідовних етапів з обов'язковим переходом у підземний світ, як необхідної ланки перед воскресінням (Ольховський 1999, с. 132—134). У цьому контексті розміщення могили у насипу кургану передбачало зовсім інший шлях, що оминав хтонічну сферу, та якусь іншу, особливу, посмертну долю небіжчика. Навряд чи наміри уберегтися від грабіжників були в змозі похитнути такі фундаментальні ідеологічні устої.

Причини розміщення поховань у насипу кургану могли бути різними і одне з можливих пояснень може дати аналіз поховання 1 кургану 8 Пісочинського могильника. Курган висотою 6,2 м мав два поховання, одне з яких споруджено у насипу. Дно могили у вигляді дерев'яного зрубу знаходилося на 1,8 м вище давнього горизонту. У могилі було поховано три небіжчиці, одну з яких супроводжували багаті прикраси — парадний головний убір, сережки, 8 золотих пернів та золоті аплікації (Бабенко 2005, с. 19, 20). Ряд предметів інвентарю з поховання (дзеркало, щипці) можуть свідчити про виконання небіжчицею жрецьких функцій.

Найінформативнішою знахідкою з поховання є парадний головний убір, прикрашений пластинами з п'ятьма різними сюжетами (разом з метою) (рисунок: 1). Чотири типи цих пластин знаходять аналогії серед прикрас подібного кола уборів, причому з пам'яток найвищої скіфської аристократії — Чортомлика, Куль-Оби, Рижанівки. П'ята пластина унікальна за сюжетом. Це дугоподібної форми стленгіда, що прикрашена сценами полювання вершника на оленя (рисунок: 2). Окрім незвичного сюжету пластину вирізняє низький технічний рівень, що може свідчити про її виготовлення місцевим майстром саме для цього випадку. З одного боку, сцени полювання вершника на оленя знаходять відповідність у сюжеті нартського епосу про переслідуванням Ахсартагом дочки морського царя Дзераси у вигляді оленя та подальшого їх шлюбу. Також вершник, який полює на оленя, отожднюється з небесним лучником та мисливцем Аполлоном-Гойтосіром (Бессонова 1983, с. 117, 118; Бабенко 2002, с. 66). Отже, простежується виразна весільна складова сюжету стленгіди. З огляду на це, можна припустити, що небіжчиці дуже молодого віку були властиві не лише жрецькі функції, але їй відводилася ще і роль нареченої Гойтосіра — сонячного бога скіфського пан-

теону (Бессонова 1983, с. 43). Таким чином, посмертна доля, що призначалася небіжчиці, вплинула і на шлях у потойбіччя — могилу було розміщено у насипу — верхньому, небесному світі, де її вже очікував божественний наречений.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабенко, Л. І. 2002. Жіночий головний убір IV ст. до н. е. з кургану 8 біля с. Пісочин Харківської області. *Археологія*, 4, с. 59—69.
- Бабенко, Л. І. 2005. *Песочинский курганный могильник скифского времени*. Харьков: Райдер.
- Бессонова, С. С. 1983. *Религиозные представления скифов*. Киев: Наукова думка.
- Болтрик, Ю. В., Фіалко, О. Є. 2002. Тайники у поховальній традиції скіфів. В: Ключко, Л. С. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції, грудень 2001 р., Київ*. Київ, с. 169—173.
- Ильинская, В. А. 1968. *Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья (курганы Посулья)*. Киев: Наукова думка.
- Мозолевский, Б. Н. 1992. Отражение космогонических представлений скифов в погребальной обрядности знати. В: Мозолевский, Б. Н. (ред.). *Киммерийцы и скифы. Тезисы докладов II Международной конференции, посвященной памяти А. И. Тереножкина, 25—28 мая 1992 г.* Мелитополь, с. 63—65.
- Мозолевский, Б. Н., Полин, С. В. 2005. *Курганы скифского Герроса IV в. до н. э. (Бабина, Водяна и Соболева могилы)*. Киев: СтилоС.
- Ольховский, В. С. 1999. К изучению скифской ритуалистики: посмертное путешествие. В: Гуляев, В. И., Каменецкий, И. С., Ольховский, В. С. (ред.). *Погребальный обряд. Реконструкция и интерпретация древних идеологических представлений*. Москва: Восточная литература, с. 114—136.

ДО ПИТАННЯ ПРО УЧАСТЬ ПІЗНЬОСОСНИЦЬКОГО КОМПОНЕНТУ У ГЕНЕЗИ ПАМ'ЯТОК МАЛОБУДКІВСЬКОГО ТИПУ

Ю. В. Буйнов

Пам'ятки малобудківського типу, виділені В. А. Іллінською (1957, с. 50—65) у середині 1950-х рр., репрезентують ранній період бондарихинської культури доби фінальної бронзи. Їх ареал охоплює Дніпровське лісостепове Лівобережжя до верхньої і середньої течії Сіверського Дінця, а на сході досягає лісостепової Донщини. Поселення відкритого типу та невеликі ґрунтові цвинтарі з урновими та безурновими кремаційними похованнями датуються XII — серединою XI ст. до н. е.